TEOKRITO EPILIJO YPATYBĖS

Audronė Kudulytė-Kairienė

Vilniaus universiteto Klasikinės filologijos katedros docentė

Reikšmingais politiniais įvykiais pasižymėjusioje helenizmo epochoje naujus bruožus įgauna ir to meto literatūra. Keičiasi jos objektas, žanrai, stilius, kūrinių vertinimo kriterijai. To meto poetai, vadovaudamiesi nuostata, kad „didelė knyga – didelis blogis", ima eksperimentuoti, vietoj ilgų, praeityje populiarių epinių poemų pradeda rašyti mažos apimties kūrinius: mimus, enkomijus, bukolikas, epigramas. Išimtį sudaro tik Apolonijo Rodiečio poema *Argonautika* (apie 6000 eilučių), susilaukusi negailestingos amžininkų kritikos. Tarp to laikotarpio „mažosios formos" poezijos atstovų labai išpopuliarėja epilijai – neilgi epinių mitų motyvais parašyti pasakojimai (pats pavadinimas *epilijas* – mažybinė žodžio ἔπος forma), nes ir helenistiniu laikotarpiu mitai buvo neatsiejama literatūros dalis. Epilijas užėmė svarbią vietą ir vieno iš žymiausių tos epochos poetų Teokrito (III a. pr. Kr.) kūryboje. Nors literatūros istorijoje Teokritas pirmiausia žinomas kaip naujo poezijos žanro – bukolikos[1] kūrėjas, tačiau jo kūrybinis palikimas, į kurį pagal tradiciją įtraukiama trisdešimt idilių[2] bei dvidešimt keturios epigramos, susideda iš įvairiausių elėraščių, skirtingų savo žanrine specifika. Atidžiau pažvelgus, tarp Teokrito idilių galima būtų išskirti ir penkis epilijus (XIII, XXII, XXIV, XXV, XXVI idilės). Paprastai Teokrito epilijų analizei skiriamas ne toks didelis tyrinėtojų dėmesys, koks skiriamas jo bukolikoms, todėl kai kada jie vertinami kaip turintys mažesnę meninę vertę kūriniai (Грабарь-Пассек, 1958, 215). Šio straipsnio tikslas yra plačiau panagrinėti iki šiol mažai tyrinėtas Teokrito epilijų menines ypatybes, atskleisti jų ryšį su Homero poemomis ir kitų žanrų kūriniais.

Kaip ir kiti antikos poetai, Teokritas labai priklausė nuo žanro tradicijos, todėl jo epilijai parašyti epiniu dialektu, juose daug epinės leksikos, epitetų, homerinių formulių ir kt.[3] Būdamas nuoseklus helenistinės poezijos atstovas ir paklusdamas to laikotarpio literatams keliamiems reikalavimams kurti mažos formos išdailintus, gerai apgalvotus kūrinius, Teokritas bandė atsiplėšti nuo homeriškosios tradicijos[4],

[1] Piemenų gyvenimą vaizduojančios idilės Graikijoje buvo vaidinamos bukolikomis.

[2] Pagal tradiciją idilėmis vadinami visi Teokrito kūriniai, neatsižvelgiant į jų kūrinio specifiką, nes poetas pirmasis pradėjo kurti trumpos formos kūrinėlius – idiles, vaizduojančias ramų ir taikų piemenų gyvenimą.

[3] Apie tai plačiau žr. Kurz, 1982.

[4] Tai pabrėždamas viename iš savo eilėraščių poetas sako:

> Man nepatinka ir mūzų paukštyčiai, mėginantys mėgdžiot
> Dainių iš Chijo. Jie stengias, tačiau kudakuoti temoka. (VII, 45–48)

Čia ir toliau cituojamas straipsnio autorės Teokrito vertimas.

aklai nekopijuoti didžiojo praeities dainiaus, savo idilėse pasinaudoti įvairiomis poetinėmis naujovėmis. Prie tokių meninių naujovių reikėtų priskirti ilgesnių nei 100 eilučių Teokrito epilijų kompoziciją. Šie kūriniai sudaryti iš dviejų arba trijų dalių, t. y. atskirų mitinių epizodų, kuriuos būtų galima pavadinti savotiškomis epinėmis miniatiūromis. Susijungdamos į visumą jos tarsi mozaikos dalelytės pateikia platesnį viso mito vaizdą. Tokiu būdu Teokrito epilijas dažnai įgauna dipticho ar tripticho formą. Tokia yra Teokrito epilijo „Mažasis Heraklis"[5] (XXIV idilė) kompozicija. Kūrinys susideda iš trijų dalių, jo pabaigos neišliko. Pirmojoje dalyje (1–63 eil.) dėstomas mitas apie kūdikį Heraklį, pasmaugusį Heros pasiųstas gyvates[6]. Epilijas prasideda pasakojimu apie tai, kaip vakare motina Alkmenė išmaudo savo sūnelius Heraklį bei Ifiklį, juos pamaitina ir, paguldžiusi į didžiulį skydą, dainuoja lopšinę. Mitas čia pateikiamas kaip buitinis gyvenimiškas vaizdelis, ir apie herojinę praeitį ar šlovingus žygius mena tik senas, kaip karo trofėjas Amfitrionui atitekęs skydas, šiame epizode jau tapęs kūdikių lopšiu. Toliau vaizdas keičiasi, dramatinė įtampa stiprėja: naktį, kai visi suminga, į vaikų miegamąjį įšliaužia dvi nuožmios gyvatės, pasiruošusios nugalabyti Heraklį. Tačiau prabudęs dešimties mėnesių Heraklis pats savo rankomis pasmaugia gyvates. Antrosios epilijo dalies (64–102 eil.) veiksmo laikas labai konkretus, jis prasideda tik pasibaigus nakties įvykiams, „tretiesiems gaidžiams užgiedojus išbrėškusią aušrą". Sunerimusi Alkmenė eina pas žynį Teiresiją prašyti, kad šis pasakytų tiesą apie jos sūnaus ateitį. Toliau išsamiai dėstoma Teiresijo pranašystė. Ši epilijo dalis yra tarsi tarpinė grandis, sujungianti pirmąją, konkretų Heraklio gyvenimo momentą vaizduojančią epilijo dalį, su trečiąja kūrinio dalimi (102–140 eil.), kurioje išvardijami būsimieji didvyrio auklėtojai ir piešiamas gan neapibrėžtos ateities vaizdas. Tokiu būdu sudėtinė epilijo kompozicija padeda autoriui iš atskirų Heraklio gyvenimo momentų sukurti gana išsamų vaizdą apie šio didvyrio vaikystės bei paauglystės metus.

Iš trijų dalių susideda ir XXV idilė „Heraklis – liūto žudikas"[7]. Pirmoji dalis, kurios pradžios neišliko, pavadinta „Heraklio pokalbis su žemdirbiu" (1–84 eil.). Atvykęs į Elidę, Heraklis laukuose sutinka artoją ir prašo jį palydėti pas Augėją. Kūrinio prologe, matyt, buvo nurodomas Heraklio atvykimo į Elidę tikslas – išmėžti Augėjo tvartus (penktasis Heraklio žygdarbis). Antroji kūrinio dalis vadinasi „Apžiūra" (85–152 eil.). Joje pasakojama apie tai, kaip Augėjas aprodo Herakliui savo nesuskaičiuojamą bandą. Trečiojoje dalyje „Heraklis – liūto žudikas" (tokį pavadinimą vėliau įgavo ir visas epilijas) Heraklis, keliaudamas kartu su Augėjo sūnumi Filėju, prisimena, kaip jis atliko savo pirmąjį žygį – įveikė Nemėjos liūtą. Tad ištisinio mito pateikimo lyg ir nėra. Pasakojimas suskaidomas į tris atskirus epizodus, kurie gali būti skaitomi ir atskirai. Kiek-

[5] Šio epilijo pavadinimą tiksliau būtų galima išversti Herakliukas (gr. Ἡρακλίσκος – mažybinė Heraklio vardo forma.

[6] Tarp šaltinių, kuriais galėjo remtis Teokritas, kurdamas epiliją apie mažąjį Heraklį, paminėtinas chorinės lyrikos atstovas Pindaras (VI–V a. pr. Kr.), taip pat panaudojęs mitą apie gyvates pasmaugusį Heraklį (Pind. *N.* I, 49 sq.). Pindaro odėje skiriasi kai kurios šio mitinio epizodo detalės: gyvatės atšliaužia tik spėjus gimti Herakliui. Jos siaubingai nugąsdina tame pačiame kambaryje esančias tarnaites bei nuo gimdymo išvargusią Alkmenę, kuri puola ginti savojo vaiko. Heraklio brolis Ifiklis iš viso neminimas. Į Teiresiją patarimo kreipiasi ne Alkmenė, kaip vaizduojama Teokrito idilėje, o Amfitrionas. Apolodoras mini logografo Ferekido versiją, kad gimus Herakliui bei Ifikliui, gyvates prieš juos paleidęs pats Amfitrionas, norėdamas sužinoti, kuris iš vaikų yra jo sūnus (Apollod. II, 4, 8).

[7] Dėl šios idilės priklausymo Teokrito plunksnai kyla abejonių. Plačiau apie tai žr. Gow, 1950, 439–440.

vieno epizodo veiksmas atskirtas nuo kito epizodo tam tikru neapibrėžtu laiko tarpu, per kurį turėjo įvykti poeto nutylėti įvykiai. Skaitytojas, gerai žinodamas mitą, tuos įvykius galėjo pats lengvai numanyti. Tarp pirmosios ir antrosios kūrinio dalies Heraklis turėjo būti pristatytas Augėjui, nes antrojoje dalyje jie jau apžiūri bandą kartu. Tarp antrosios ir trečiosios dalies Heraklis turėjo išmėžti Augėjo tvartus, nes trečiojoje dalyje jiedu kartu su Filėju eina Elidės keliu, matyt, jau išvyti Augėjo[8]. Neaišku, kokiu literatūriniu šaltiniu rėmėsi Teokritas rašydamas šį epizodą, kadangi antikinėje literatūroje narsaus, dvylika žygdarbių atlikusio Heraklio įvaizdis susiformavo ne iš karto[9].

Iš dviejų atskirų mitinių epizodų sudarytas ir epilijas *Dioskūrai* (XXII idilė). Abu šie epizodai šlovina legendinius Spartos didvyrius Kastorą ir Polideuką. Pirmojoje dalyje veiksmas vyksta argonautų žygio metu. Išlipę Bitinijos žemėje jūreiviai susiduria su nesvetingu bebrikų genties vadu Amiku. Su juo susikauna Polideukas ir įtikinamai laimi šią dvikovą. Antrojoje dalyje veiksmas perkeliamas į pietinę Peloponeso sritį Meseniją. Čia pasakojama apie Dioskūrų bei jų pusbrolių Ido bei Linkėjo kovą dėl nuotakų. Neaišku, nei koks laiko tarpas skiria šiuos epizodus, nei kuris iš jų įvyko anksčiau. Kadangi minėtų epilijo dalių siužetas nesusijęs, kartais manoma, kad kūrinio kompozicija nėra išbaigta arba kad abi dalys buvo sujungtos į vieną epiliją atsitiktinai (Gow, 1950, 384). Atidžiau panagrinėjus šias epines miniatiūras, matyti, kad jų stilius visiškai skirtingas. Pirmojoje, Polideukui skirtoje, dalyje poetas, matyt, vadovaujasi helenizmo poezijai iškeltais principais ir, kaip pažymi C. Moultonas (Moulton, 1973, 41–47), rašo naujuoju, „kalimachiškuoju" stiliumi. Šioje idilės dalyje (54–72 eil.) sumaniai panaudota stichomitija. Senajame epe nepasitaikanti stichomitija, perimta iš tragedijos žanro, epilijo žanre tampa stilistine naujove ir suteikia veikėjų dialogui lankstumo, gyvumo, vaizdingumo, padeda atskleisti jų charakterių ypatybes. Labai išsamiai, sekant helenistinės poezijos reikalavimais atrinkti ir akcentuoti detales, aprašomos Polideuko ir Amiko kautynės. Kaip tikras aleksandrietis, Teokritas šioje dalyje demonstruoja savo „mokytumą", išvardydamas įvairias geografines vietoves, augalų pavadinimus ir t. t. Polideuko bei Amiko dvikovą buvo aprašęs ir kitas helenistinis poetas Apolonijas Rodietis *Argonautikoje* (Apoll. Rhod. II, 1–97), tačiau jo epe ši scena meniniu lygiu neprilygsta Teokrito epilijui. Manoma, kad pasirinkęs tą patį mito epizodą ir pateikęs jį nauju stiliumi, Teokritas bandė kritikuoti savo literatūrinį varžovą, nesilaikiusį helenistinės literatūros nuostatų (Sens, 1997, 24–36). Antroji šio epilijo dalis, kurioje apdainuojama Dioskūrų bei jo pusbrolių Ido bei Linkėjo dvikova[10], parašyta sekant homeriškąja tradicija.

[8] Pasak plačiai paplitusios mito versijos, Heraklis apsiėmęs per dieną išmėžti Augėjo tvartus, jei šis atiduosiąs dešimtadalį savo bandos. Augėjas sutikęs, tačiau vėliau žodžio netesėjęs. Ginčo metu Augėjo sūnus Filėjas palaikė Heraklio pusę, todėl tėvas pareikalavo, kad jis kartu su Herakliu paliktų Elidę (Apollod. II, 5, 5). Šis mito epizodas minimas ir Homero epe (Hom. *Il.* II, 630).

[9] Homeras nepasakoja apie dvylika Heraklio žygių, mini tik Hado šuns Kerbero išvedimą (Hom. *Il.* VIII, 368–369; *Od.* XI, 623). *Iliadoje* Heraklis ne toks bebaimis didvyris, koks jis buvo vaizduojamas vėliau. Euristėjo įsakymai jį taip nuliūdindavę, kad jis „šaukdavos tuosyk dangaus" (*Il.* VIII, 364). Hesiodas mini tris Heraklio žygius – jo pergales prieš Gerioną (*Theog.* 289), Lernos hidrą (*Theog.* 317) ir Nemėjos liūtą (*Theog.* 332). Nemažai Heraklio žygdarbių savo odėse apdainavo Pindaras. Svido žodynas nurodo, kad dvi knygas apie Heraklio žygius buvo parašęs poetas Peisandras (VII a. pr. Kr.) iš Rodo salos. Mitinį epą apie Heraklį buvo sukūręs ir poetas Paniasidas (V a. pr. Kr.) iš Halikarnaso. Nei Peisandro, nei Paniasido kūrybos fragmentų neišliko. Heraklio temą mėgo graikų dramaturgai (žr. Sofoklio *Trachinietes*, Euripido *Heraklį*, Aristofano *Paukščius* ir kt.).

[10] Dioskūrų bei jų pusbrolių Afarėjų dvikovą aprašė Pindaras (Pind. *N.* X, 60–90), tačiau jo odėje patiekta šiek tiek skirtinga mito versija. Plačiau žr. Kudulytė-Kairienė, 2001, 69.

Griffithso nuomone (Griffiths, 1976, 353–367), čia epinis stilius pasirinktas sąmoningai, nes Teokritas siekęs pavaizduoti Dioskūrus kaip epinius didvyrius. Kadangi diptichinė epilijo struktūra padeda poetui pademonstruoti stiliaus tradiciją bei novatoriškumą, šiame Teokrito kūrinyje būtų galima įžvelgti netiesioginę poeto polemiką su jo literatūriniu oponentu Apoloniju.

Kitas Teokrito epilijų kompozicijos bruožas – pradėti dėstyti mitą be jokios invokacijos į mūzą. Ankstesniųjų epochų poetai ir epo kūrėjai kūrinio pradžioje prašydavo mūzų suteikti jiems įkvėpimo, vadovauti jų kūrybai (plg. Homero, Hesiodo poemas). Teokrito epilijai šitokios įžanginės invokacijos neturi. XIII idilės „Hilas" pradžioje kreipinys į mūzą pakeičiamas kreipiniu į nelaimingai įsimylėjusį poeto draugą Aratą, kuriam paguosti ir skiriamas šis kūrinys. Vienintelis Teokrito epilijuose pasitaikantis kreipimasis į mūzą randamas „Dioskūrų" viduryje, kur poetas, prieš pradėdamas pasakoti apie Polideuko ir Amiko dvikovos pabaigą, tarytum bando nusiimti nuo savęs kūrėjo atsakomybės naštą pareikšdamas, kad jis mokąs dainuoti tik taip, kaip patinka mūzai (XXII, 116–117). Šis epilijas šiek tiek primena homeriškuosius himnus. Tiek kūrinio prologe (1–26)[11], tiek epiloge šlovinami herojai Kastoras bei Polideukas. Panašiai Dioniso bei jo motinos Semelės pašlovinimu baigiasi trumputis epilijas „Bakchantės" (XXVI idilė), todėl šis kūrinys kartais irgi laikomas himnu (Gow, 1950, 475).

Nors Teokritas ir stengėsi nekopijuoti epinės tradicijos, tačiau atidžiau paanalizavus jo epilijų veiksmo eigą galima pastebėti kai kurias siužeto paraleles su Homero poemose išdėstytais įvykiais. XXIV idilėje randama siužetinės linijos panašumų su *Odisėjos* XIX giesme, kurioje Homeras pasakoja, kaip Odisėjas ir Telemachas ruošia pasalą Penelopės jaunikiams. Atėnei einant jų priešakyje ir šviečiant jiems kelią, Telemachas nustebęs kreipiasi į tėvą:

> ὦ πάτερ, ἦ μέγα θαῦμα τόδ' ὀφθαλμοῖσιν ὁρῶμαι.
> ἔμπης μοι τοῖχοι μεγάρων καλαί τε μεσόδμαι
> εἰλάτιναί τε δοκοὶ καὶ κίονες ὑψόσ' ἔχοντες
> φαίνοντ' ὀφθαλμοῖς ὡς εἰ πυρὸς αἰθομένοιο.
> (Hom. *Od.* XIX, 36–39)[12]

Panašiai savo vyrui kalba ir Alkmenė, prabudusi ir pamačiusi šviesą rūmuose:

> ἦ οὐ νοέεις ὅτι νυκτὸς ἀωρί που, οἱ δέ τε τοῖχοι
> πάντες ἀριφραδέες καθαρᾶς ἅπερ ἠριγενείας.
> (XXIV, 38–39)[13]

Toliau Teokritas epilijuje pasakoja, kaip po siaubingos nakties negalėdama užmerkti akių Alkmenė kreipiasi į žynį Teiresiją, ir šis jai išdėsto Heraklio ateitį (XXIV, 73–100). *Odisėjoje* užmigti negali Penelopė ir, neatpažinusi seniu apsimetančio Odisėjo, ima su juo kalbėtis, panašiai kaip Alkmenė kalbasi su Teiresiju (Hom. *Od.* XIX, 100–350). Nemažai paralelių su Homero epu galima rasti ir Kastoro bei Linkėjo kovos epizode (XXII, 181–024), kurio detalės labai primena Pario bei Menelajo dvikovą *Iliadoje* (Hom. *Il.* III, 344–375)[14]. Homero įtaka pastebima ir XXV idilės „Heraklis – liūto žudikas" siužetinėje linijoje. Atkeliavęs į Elidę, Heraklis laukuose sutinka pagyvenusį artoją. Panašiai *Odisėjos* XIV giesmėje sugrįžęs namo

[11] Epilijo „Dioskūrai" prologe aiškiai juntama XXXIII homerinio himno įtaka.

[12] Tėve, aš savo akim regiu stebuklus nematytus.
Sienos svetainės šitos ir menių pertvaros gražios,
Sijos eglinės lubų, jas laiką stulpai išlaikieji –
Šviečia prieš mano akis, kaip ugnys, žioruojančios skaisčiai.
(A. Dambrausko vertimas)

[13] Ar nematai, kad naktis dar gili, bet ryškiai nutviekstos
Visos sienos, tarytum aušra seniai jau išbrėškus.

[14] Plačiau apie tai žr. Sens, 1992, 335–350.

Odisėjas sutinka seną kiauliaganį Eumają. Scena, kai Heraklį užpuola bandą saugantys šunys, o artojas, mėtytamas į šunis akmenis, juos nugena šalin, sukurta sekant analogiška scena *Odisėjoje*, kur šunys užpuola grįžusį Odisėją, o juos akmenimis nuveja Eumajas (Hom. *Od.* XIV, 29–39).

Naudodamasis graikų mitologijos lobiais, Teokritas pagrindiniais veikėjais pasirenka tokius herojus, kurie retai minimi arba iš viso neminimi *Iliadoje* ar *Odisėjoje* – pvz., Heraklį, Dioskūrus, Pentėją[15]. Padaręs juos savo epilijų personažais, Teokritas dėmesį sutelkia į veikėjų charakterį, vidinius išgyvenimus, o mitinius didvyrius dažnai vaizduoja kaip paprastus, eilinius žmones ar piemenis. Tokiu būdu epo žanras modernizuojamas, jame atsiranda helenizmo literatūrai būdingi psichologizmo elementai[16]. Dieviškos aureolės netenka Kastoras ir Polideukas, iš nežemiško pusdievio paprastu stipruoliu virsta Heraklis, ypač mėgiamas Teokrito personažas. Epilijuje „Hilas" pasakojama apie Heraklio bei Hilo meilę ir siekiama parodyti, kad aistros kankina ne tik žmones, bet ir legendinius didvyrius. Plaukdami į tolimąją Kolchidę, argonautai sustoja nakčiai Bitinijos žemėje. Ten Hilas eina parnešti vandens, bet jį pagrobia šaltinio nimfos. Netekęs mylimojo Heraklis veltui blaškosi pakrantėje bandydamas surasti berniuką, paskui pavėluoja grįžti į laivą ir yra priverstas pėsčiomis vykti į Kolchidę. Epilijas neilgas (75 eilutės), jo siužetinė linija nesudėtinga, ir svarbiausias dėmesys skiriamas ne įvykiams dėstyti, bet pagrindinio veikėjo Heraklio jausmams atskleisti. Šis didvyris, vienas iš pačių narsiausių ir drąsiausių graikų mitologijos herojų, Teokrito kūrinyje tampa meilės auka. Skirtingai nei Homero epo pasakotojas, Teokritas aiškiai parodo savo požiūrį į vaizduojamus dalykus[17]. Epilijo pradžioje pagal homeriškojo epiteto *variašalmis* (χαλκεοθώρηξ) modelį, kuriuo *Iliadoje* apibūdinami narsūs kariai (*Il.* IV, 448; VIII, 62), Teokritas kuria naujadarą *variaširdis* (χαλκεοκάρδιος) ir juo ironiškai pavadina Heraklį[18].

Paminėdamas pirmąjį Heraklio žygdarbį – jo pergalę prieš Nemėjos liūtą, poetas pabrėžia aistros įveikto Heraklio silpnumą. Paslėpta autoriaus ironija tampa visai aiški, kai tolesniame pasakojime tas *variaširdis* Heraklis pasirodo besąs vargšas minkštaširdis įsimylėjėlis, nesugebėjęs atsispirti meilės aistrai. „O nelaimingi pamilę!" – ironiškai sušunka poetas, aprašydamas, kaip genamas meilės narsusis didvyris, tarsi šviežienos ištroškęs alkanas liūtas, blaškosi po pakrantę, ieškodamas dingusio savo mylimojo. Taikliai atskleista ir pagrobtojo Hilo būsena[19].

Epilijo pabaigoje šaunusis Heraklis ironiškai pavadinamas *liponautu – palikusiu laivą jūreiviu* (gr. λιποναύτης, ὁ – Teokrito naujadaras, padarytas pagal analogiją su ἀργοναύτης, ὁ). Reikia pasakyti, kad mitas apie Hilą buvo papasakotas ir Apolonijo Rodiečio *Argonautikoje* (Apoll. Rhod. I, 1207–1272). Apolonijo poemoje Hilas nėra Heraklio mylimasis, bet eilinis argonautų žygio dalyvis, kurį netikėtai pagrobia upelio nimfos. Jo beieškodami Polifemas ir Heraklis atsilieka nuo laivo. Argonautai išplaukia, o paskui pamatę, kad laive nėra bendražygių, su-

[15] Plg. vieno iš Teokrito sekėjų Moscho (II a. pr. Kr.) epilijus „Europė" bei „Megara", kuriuose pasakojami antikinėje literatūroje retai pasitaikantys siužetai.

[16] Prisiminkime puikiai psichologiškai motyvuotus Medėją ir Jasoną Apolonijo Rodiečio *Argonautikoje* arba Akontiją ir Kidipę Kalimacho *Priežastyse*.

[17] Plg. XXVI idilės pabaigą.

[18] Amfitriono sūnus variaširdis Heraklis, kadaise
Plėšrųjį liūtą įveikęs, aistra suliepsnojo berniukui
Hilui... (VIII, 5–7)

[19] Laikė nimfos ant kelių vaikiną, raudantį
graudžiai,
Šluostė ašaras jam, meiliais žodeliais ramino.
(XIII, 53–54)

sigинčija, grįžti atgal ar ne. Tuomet iš jūros išnyra dievas Glaukas ir paskelbia Dzeuso valią: laivas turįs toliau plaukti be Heraklio. Meniniu atžvilgiu *Argonautikoje* Hilo epizodas blankesnis nei Teokrito epilijas (Mastronarde, 1968, 273–290). Kai kurių mokslininkų nuomone (Gow, 1938, 10–17; Webster, 1963, 68–78), pasirodžius šiai poemai, Teokritas, būdamas literatūrinis Apolonijo Rodiečio priešininkas, parašė savo epiliją, kad pademonstruotų, kaip galima gyvai ir įdomiai išdėstyti tą patį mito epizodą. Norėdamas suteikti kūriniui subjektyvesnį, intymesnį pobūdį, atkreipti dėmesį ne į išorinių įvykių raidą, bet į herojaus išgyvenimus, Teokritas sąmoningai pakeitė mitą, padarydamas Hilą Heraklio meilužiu, o patį Heraklį demitologizavo, parodė jį ne kaip stiprų valingą didvyrį, bet kaip silpną, aistrų draskomą žmogų. Poeto ironija jaučiama ir epilijuje „Mažasis Heraklis", kur Teokritas su pašaipa pamini nepaprastą Heraklio rajumą[20]. Heraklio pomėgį daug valgyti išjuokia ir Aristofanas (Aristoph. *Ran.* 503–507), todėl įtakos groteskiniam Heraklio apetito aprašymui galėjo turėti šio žymiojo komediografo kūriniai.

Tiek veikėjų psichologizmas, tiek puikiai atskleisti jų išgyvenimai suteikia Teokrito epilijams realybės atspalvį. Pvz., epilijo „Mažasis Heraklis" pirmasis epizodas atrodo labai tikroviškas, kadangi poetas čia atskleidžia ir švelnią motinišką Alkmenės meilę (XXIV, 7–9), ir baisų Ifiklį apėmusį išgąstį (XXIV, 23–26), ir nuoširdų Heraklio džiūgavimą pasmaugus gyvates (XXIV, 57–58), ir tėvo Amfitriono susijaudinimą (XXIV, 40–49), ir t. t. Tikroviškumo minėtam epizodui suteikia ir poeto dėmesys buities detalėms (vienas iš pagrindinių helenizmo literatūros bruožų buvo polinkis akcentuoti, išvardyti realistines detales). Teokritas pamini dailų Amfitriono kardą, kedrinę jo lovą, juostą kardui parišti, kardo makštį, sunkų durų skląstį, židinį, girnas ir t. t. (XXIV, 41–49). Apskritai Teokrito epilijuose galima rasti viską, kuo turėjo pasižymėti helenistinės epochos literatūros kūrinys. Kaip tikras aleksandrietis, Teokritas stengėsi parodyti būtiną tuometiniam poetui išprusimą, todėl jo epilijuose gausu įvairių mažai žinomų mitinių vardų ar su kūrinio turiniu nesusijusių reminiscencijų. Pvz., „Hile" paminėdamas Heraklio motiną Alkmenę, poetas pažymi, kad ji kilusi iš Midejos (XIII, 20), o epilijuje „Mažasis Heraklis" išvardydamas būsimuosius Heraklio mokytojus nurodo, kad jo mokytojas Euritas iš tėvo paveldėjo daug arimų (XXII, 108), kad kito mokytojo Kastoro Hipalido vynuogyną kadaise valdė Tidėjas, kuris buvo gavęs Argo sritį iš Adrasto (XXII, 129–131), ir t. t. Prie poeto „mokslingumo" demonstravimo reikėtų priskirti ir minimus Plejadės, Lokių, Oriono, Asilo, Lopšio žvaigždžių bei žvaigždynų pavadinimus (XIII, 25; XXII, 20–21; XXIV, 11–12) bei jų išsidėstymą danguje. Nemažai Teokrito epilijuose ir geografinių pavadinimų, turėjusių išryškinti autoriaus erudiciją bei išprusimą (pvz., „Hile" minima Jolkas, Midėja, Fasidas, Simplegadės, Helespontas, Propontidė, Kolchidė). Epilijuje „Mažasis Heraklis" Teiresijo pranašystė atspindi helenistiniais laikais paplitusį tikėjimą įvairiais burtais, užkalbėjimais bei magija (XXIV, 88–100). Teokritas savo epilijuose pateikia ir puikių gamtos vaizdų, kurie, beje, buvo neatsiejama bukolinių eilėraščių dalis[21].

[20] Heraklio apetitą mini ir kitas helenistinis poetas Kalimachas (Call. *H.* 3, 146–148). Plg. Epicharm., fr. 21.

[21] Rado skaidrų šaltinį, kuris niekada neišsenka.
Iš apačios, kur nugludintos uolos, jis tryško.
Blizgėjo
Akmenys jo dugne, tarytumei jie krištoliniai
Ar sidabriniai būtų. Vešėjo balticji platanai,
Pušys išlakios, žali kiparisai ir kvapniosios gėlės,
Teikiančios darbą malonų ratuotoms bitelėms, žydėjo
Visa, kas pievose žydi, kada pavasaris baigias.
(XXII, 37–43)

Dvi Teokrito idilės (VI ir XI), kuriose dera epilijo bei bukolikos elementai, užima tarpinę vietą tarp šių žanrų. Kartais jos vadinamos mitologinėmis bukolikomis (Попова, 1981, 116). Pagrindinis jų veikėjas kiklopas Polifemas – mitinė asmenybė, bet jis čia vaizduojamas ne kaip baisus galiūnas, koks yra Homero epe ar kokie yra Hesiodo kiklopai (*Theog.* 139–144), bet kaip kvailas įsimylėjęs piemuo, panašus į kitų bukolikų piemenis. Be to, jis – poetas, kuriantis dainas jūros nimfai Galatėjai, ir jo daina sudaro abiejų šių kūrinių turinį. Mitas modifikuojamas, ir poetas, ironiškai traktuodamas savąjį Polifemą, tarytum šaiposi iš ankstesnio jo įvaizdžio, iš to, kuo tikėjo ir ko bijojo praėjusių epochų graikai. Teokritas į savąjį personažą žvelgia su neslepiama ironija, panašiai, kaip žvelgė į meilės kamuojamą Heraklį (XIII idilė). Labai komiškai piešiamas šis gauruotas, savo atvaizdu besigėrintis vienaakis[22].

Nors minėtuose dviejuose Teokrito bukolikose-epilijuose veiksmas vyksta Polifemui esant jaunam, „vos pirmiesiems pūkams pradėjus želt ant jo skruostų" (XI, 9), dar tuomet, kai į kiklopų salą nebuvo užklydęs Odisėjas, aliuzijų į *Odisėjos* devintąją giesmę čia nemaža. Teokrito personažas, kaip ir homeriškasis Polifemas, melžia ožkas, slegia sūrius, gano savąją bandą. Be to, jis be galo laukia (!) atvykstant svetimšalio, t. y. Odisėjo, tikėdamasis iš jo gauti patarimą, kaip nukakti pas savo mylimąją į jūros dugną (XI, 61–62). Kiklopas taip įsimylėjęs Galatėją, kad pasiryžęs jai atiduoti savo vienintelę akį (užuomina apie liūdną Odisėjo viešnagės baigtį – Polifemo akies išdūrimą). Tokių paralelių su Homero poemomis galima rasti ir daugiau.

Tad Teokrito epilijuose, kurie sėkmingai pratęsė senojo graikų epo tradicijas perimdami iš jo leksiką, kalbą, kai kurias menines priemones, atsispindi ir svarbiausi helenistinės epochos literatūros bruožai. Kūriniai sutrumpėja. Didesnės apimties epilijai skaidomi į atskiras dalis, į tam tikras epines miniatiūras. Be to, mitine tema parašyti kūriniai pagražinami iki tol šiam žanrui nebūdinga stichomitija, paįvairinami gausiomis realistinėmis detalėmis, astronominiais, geografiniais pavadinimais, botanikos terminais, mitinėmis reminiscencijomis. Mitiniai personažai modifikuojami, stengiamasi psichologiškai pagrįsti jų charakterius, atskleisti veikėjų jausmus. Senieji graikų mitai Teokrito epilijuose transformuojami taip, kad kuo geriau išreikštų menines bei estetines autoriaus pažiūras.

[22] Išvaizda mano ne taip jau bjauri, kaip apšneka žmonės.
Užvakar jūroj ramioj į save pažiūrėjau. Išvydau,
Kad ir barzdelė graži, ir vienintelė mano akytė
Man patraukli pasirodė.
(VI, 34–37)

LITERATŪRA

Apollodorus, 1894: *Bibliotheca*, rec. R. Wagner, Berolini.

Apollonius Rhodius, 1964: *Argonautica*, ed. G. W. Mooney, Amsterdam: A. M. Hakkert.

Bucolici Graeci, 1988: rec. A. S. F. Gow, Oxonii.

Effe, B., 1978: „Die Destruktion der Tradition: Theokrits mythologische Gedichte", *Rheinisches Museum* 121, 48–77.

Gow, A. S. F., 1938: „The Thirteenth Idyll of Theocritus", *Classical Quarterly* 32, 10–17.

Gow, A. S. F., 1950: *Theocritus*, Cambridge.

Griffiths, F. T., 1976: „Theocritus' Silent Dioscuri", *Greek, Roman and Byzantine Studies* 17, 353–367.

Homerus, 1907: *Odyssea*, II., ed. C. Hentze, Lipsia.

Homerus, 1927: *Odyssea*, I., ed. W. Dindorf-C. Hentze, Lipsia.

Kudulytė-Kairienė, A., 2001: „Teokrito himnas Dioskūrams: epilogo problemos (XXII. 216–223)", *Literatūra* 43(3), 64–70.

Kurz, A., 1982: *Le corpus Theocriteum et Homère (un problème d'authenticité (Idylle 25)*, Berne.

Liddell, H. G.; R. Scott, H. S. Jones, 1968: *Greek–English Lexicon*, Oxford.

Mastronarde, D. J., 1968: „Theocritus' Idyll 13: Love and the Hero", *Transactions and proceedings of the American Philological Association* 99, 273–290.

Moulton, C., 1973: „Theocritus and Dioscuri", *Greek, Roman and Byzantine studies* 14, 41–47.

Pindarus, 1984: *Epinicia* I, ed. H. Maehler, Lipsiae.

Sens, A., 1992: „Theocritus, Homer, and the Dioscuri: Idyll 22.137–223", *Transactions of the American Philological Association* 122, 335–350.

Sens, A., 1997: *Theocritus: Dioscuri (Idyll 22)*, Göttingen.

Suida, 1933: *Lexicon*, ed. A. Adler, Lipsiae.

Teokritas, 2000: *Idilės. Epigramos*, vertė A. Kudulytė-Kairienė, Vilnius: Aidai.

Webster, T. B. L., 1963: „Chronological Problems in early Hellenic poetry", *Wilner Studien* 76, 68–78.

Грабарь-Пассек, М. Е., 1958: „Буколическая поэзия эллинистической эпохи", *Феокрит. Мосх. Бион. Идилии и эпиграммы*, Москва, 189–229.

Попова, Т. В., 1981: „Буколика в системе греческой поэзии", *Поэтика древнегреческой литературы*, Москва, 96–177.

ОСОБЕННОСТИ ЭПИЛЛИЯ ФЕОКРИТА

Аудроне Кудулите-Кайрене

Резюме

Данная статья посвящена анализу мало исследованных художественных особенностей эпиллий Феокрита. Большое внимание уделяется композиции данных произведений, часто преобретающей форму диптиха или триптиха (XXII, XXIV, XXV идиллии). Длинный эпиллий Феокрита состоит из отдельных частей, своеобразных мифических миниатюр. В некоторых эпиллиях (XIII, XXIV) Феокрита отразилась его литературная полемика с другим эллинистическим поэтом Аполлонием Родосским. Все эпиллии поэта написаны следуя принципам александрийской поэзии, пронизаны ученостью, тщательной отделкой деталей и пр. Во многих своих произведениях на мифическую тему Феокрит следует эпической традиции. В тоже время он вносит в нее и свои коррективы. Своеобразная модификация мифических сюжетов и персонажей способствуют более яркому раскрытию эстетических и художественных взглядов Феокрита.

Įteikta 2002 10 10
Priimta publikuoti 2002 10 30

Autorės adresas:
Klasikinės filologijos katedra
Vilniaus universitetas
Universiteto g. 5
LT-2734 Vilnius
El. paštas: audrkair@centras.lt